

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ 23 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1928

ΠΡΟΕΔΡΙΑ Δ. ΓΛΗΝΟΥ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (*)

ΟΜΙΛΗΤΗΣ ΠΕΤΡΟΣ Γ. ΖΗΣΗΣ

Μὲ τὴν Κοινωνιολογίαν συνέβη καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ συμβαίνῃ διὰ ἀκριβῶς συνέβη καὶ μὲ τὴν Φιλοσοφίαν, περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ὅποιας ἀκόμη δὲν κατώρθωσαν νὰ συμφωνήσουν οἱ Φιλόσοφοι. Ο λόγος διὰ τὸν ὅποιον δὲν κατορθώθη ἀκόμη νὰ δωθῇ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν ἐν ἀντικειμένον περὶ τοῦ δποίου νὰ συμφωνήσοθν δλοι οἱ Κοινωνιολόγοι, εἰναι δτι αὐτὴ εἰναι γενικὴ ἐπιστήμη καὶ ὡς τοιαύτη θίγει τὰ δρια πολλῶν ἄλλων Ἐπιστημῶν (ὡς λχ. Ἰστορία, Ψυχολογία, Κοινωνικὴ Φιλοσοφία κ.λ.π.), ἀπὸ τῶν δποίων εἰναι δύσκολον νὰ διακριθῇ. Ἐκτὸς τούτου ή Κοινωνιολογία εἰναι Ἐπιστήμη νέα ή δποία ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς Φιλοσοφίας τῆτι Ἰστορίας ή δποία ἡρεισε κυρίως ἀπὸ οὐ Kant καὶ Hegel καὶ διεμορφώθη δριστικῶς διὰ τοῦ Marx καὶ ἐπομένως καὶ ὡς πρῶτον φερόμενοι Κοινωνιολόγοι (Spencer, Coñtre κ.λ.π.) ἥσον ἐπηρεασμένοι ἐκ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἰστορίας. Η ἴστορικὴ γένεσις τῆς Κοινωνιολογίας πρόπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὸν Marx, δ δποῖος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Hegel ἥθελησε νὰ ἀναστηλώῃ σύστημα ἐπιστημονικὸν περὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἀνεξαρτήτως βεβαίως τοῦ δτι ή προσπάθεια τοῦ Marx δὲν ὑπῆρξε συνειδητῶς κοινωνιολογική. Ἀλλὰ ή Κοινωνιολογία ὡς Ἐπιστήμη ἐμφανίζεται διὰ τῶν ἀντιτροσώπων τῆς μορφολογικῆς καλουμένης Κοινωνιολογίας Ferd. Tönnies καὶ G. Simmel.

I. *'Αντικείμενον Κοινωνιολογίας.* Κοινωνιολογία σημαίνει προφανῶς μίαν Ἐπιστήμην, ή δποία ἀναφέρεται καὶ σχετίζεται πρὸς τὴν Κοινωνίαν. Ἀλλὰ τὶ εἰναι ή Κοινωνία καὶ ποῖα ή ἔννοια αὐτῆς; Ο προσδιορισμὸς τῆς ἔννοιας τῆς Κοινωνίας δὲν εἰναι ἔργον τῆς Κοινωνιολογίας, ἀλλὰ τῆς κοινωνικῆς Φιλοσοφίας, ή δποία εἰναι Φιλοσοφία, ἐνῷ ή Κοινωνιολογία εἰναι Ἐπιστήμη καὶ δὲν ἐνδιαιρέρεται ποσῶς πῶς ἀν τὴν Κοινωνίαν θὰ δρισωμεν δι' ἐμπειρικῆς συναγωγῆς ή a priori πρᾶγμα τὸ δποῖον συνδέεται πρὸς ὡρισμένην γνωσιολογικὴν κατεύθυνσιν, τὴν δποίαν θὰ ἀποδεχθῶμεν. Λαμβανο-

(*) Δημοσιεύεται περὶληπτικὶς τῆς διαλέξεως ἀτε ἀποτελούσης καὶ τῆς διαλέξεως τμῆμα μεγαλυτέρας ἐργασίας.

μένου ὅμως ὑπ' ὅψει ὅτι ὅλαι αἱ ἔννοιαι ἔχουν ἔνα ὠρισμένον a priori χαρακτῆρα δυνάμεια λαμβάνοντες τὴν ἔννοιαν τῆς Κοινωνίας εὐδύτατα νὰ ὁρίσωμεν ταύτην «*ώς ήθελημένην συμβίωσιν ἀνθρώπων*». Εἶναι ἀναμφίσβητον δὲ τι στοιχεῖον ἀπαραίτητον τῆς ἔννοιας τῆς Κοινωνίας εἶναι ἡ θέλησις, ἀδιάφορον ἂν τὸ περιεχόμενον καὶ τῆς θελήσεως ταύτης δύναται—λογικῶς—νὰ συνίσταται εἰς τὴν μὴ Κοινωνίαν. Διὰ τῆς θελήσεως ταύτης ὁ ἀνθρώπως ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κοινωνίαν δλόκληθον τὸν ψυχικὸν αὐτοῦ κόσμον, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ἐκδηλώσεις τούτου νὰ μὴ ἐμφανίζωνται ἔξω ἀλλὰ πάντοτε ἐντὸς αὐτῆς. 'Ο ἐρευνῶν λοιπὸν τὴν Κοινωνίαν, ὅχι βέβαια ὡς ἀφηοημένην ἔννοιαν, θὰ ἐρευνήσῃ ἀναγκαστικῶς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τῶν ἐν αὐτῇ ἀνθρώπων. Μὲ τὴν ἐρευναν ἀκριβῶς ταύτην τῆς Κοινωνίας συμπίπτει καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ ἐρευνα. 'Αλλὰ ὁ προσδιορισμὸς ὡς ἀντικειμένου τῆς Κοινωνιολογίας τῆς ἐρεύνης τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῆς ἐν Κοινωνίᾳ ἀνθρώπων δὲν εἶναι πλήρης, διότι τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἐρευνᾷ πρὸ παντὸς ἡ Ψυχολογία. 'Αλλὰ ἡ Κοινωνιολογία δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἡτοι τὸ Γνωστικόν, Συναισθήματικόν, Βουλητικόν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὡς ἐσωτερικὰς λειτουργίας, ἀλλὰ μόνον διὰ τὰ προϊόντα τούτων, ἀφ' ἧς ταῦτα διὰ τῆς πρᾶξεως λάβουν αὐτοτελῆ ἐν τῷ Κόσμῳ ὑπόστασιν, καὶ μάλιστα τοῦτο ὅχι γενικῶς ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν κοινωνικὴν ταύτην πλευρὰν καὶ ἀποψιν, δηλαδὴ κατὰ τὴν πλευρὰν καὶ τὴν ἀποψιν ἐκείνην, καθ' ἣν ουνδέονται ἀμέσως (αἰτιωδῶς) πρὸς τὴν ἡθελημένην συμβίωσιν. Δηλαδὴ τὸ ἔργον τῆς Κοινωνιολογίας συνίσταται εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς σχέσεως τῶν προϊόντων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν συμβίωσιν καὶ τὴν ἐξήγησιν τούτων ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Λ. χ. 'Ἐπὶ τῆς Γνώσεως ἡ ἐπὶ τοῦ Συναισθήματος ἡ Κοινωνιολογία δὲν θὰ ἐξαριβώσῃ πῶς συντελοῦνται ταῦτα ἐσωτερικῶς, καὶ πῶς λειτουργοῦν, ἀλλὰ θὰ ἐξηγήσῃ ταῦτα ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Θὰ ἐξηγήσῃ κοινωνιολογικῶς π. χ. τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος ἢ τὴν Μουσικὴν τοῦ Wagner ἢ τοῦ Beethoven, ἐρευνῶσα τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον τῆς ἐποχῆς; τὰς μετ' ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν σχέσεις των καὶ τὴν ἐπ' ἐκείνων ἐπιρροὴν τῶν τελευταίων κ.ο.κ. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς θελήσεως. 'Εξετάζουσι ἡ Κοινωνιολογία τὸν Κεφαλαιοκρατισμὸν δὲν θὰ ἐξετάσῃ τοῦτον ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς ὅψεως, ἀλλὰ θὰ ἀνεύρῃ ποῖοι κοινωνικοὶ λόγοι τὸν ἐπέβαλον εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων κ.ο.κ. Καθίσταται φρανερόν, δὲ τι εἰς τὴν Κοινωνιολογικὴν ἐρευναν ὑπόκεινται ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν ὅψιν, ἡτοι ούμπας ὁ Πολιτισμὸς καὶ ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις εἰς Κοινωνιολογίαν τοῦ Πολιτισμοῦ ἐν γένει καὶ εἰδικῶς εἰς Κοινωνιολογίαν τῆς Τέχνης, τῆς Θεοσκείας, τῆς Ἐπιστήμης, τοῦ Δικαίου, τῆς Πολιτικῆς κ.λ.π. 'Η Κοινωνιολογία ὅμως καίτοι ἐρευνᾷ τῆς Ἀξίας τοῦ Πολιτισμοῦ δὲν ἔχει ἀξιολογικὸν χαρακτῆρα, δὲν ιρένει δηλαδὴ αὐτὰς ἂν εἶναι καλαὶ ἡ κακαὶ, ἀλλὰ τὰς παρατηρεῖ μόνον καὶ τὰς ἐξηγεῖ χωρὶς νὰ ἀναστηλώῃ αὐτὰς ὡς ἡθικάς.

II. Τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τὸ ἀντικείμενον εἶναι διτόν, ἀπορρέον

ἔξ αὐτῆς τῆς φύσ. ώστης ὡς Φιλοσοφίας. Δηλαδὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐρευνᾶ τὸ εἶναι ἀφ' ἐτέρου τὸ δέον γενέσθαι, παρουσιάζουσα θύτω τὸ Δίκαιον ὡς πραγματικὸν ἔννιαν δλον. Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου ἔχει λοιπὸν νὰ ἔξαρθρώσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ Δικαίου ἐν γένει καὶ τὴν Ἰδέαν αὐτοῦ, ἥτοι τὸ Δίκαιον ἐκεῖνο, τὸ δποῖον οἱ ἀνθρώποι διφεύλουν νὰ θελήσουν καὶ ἀκολουθήσουν.

III. "Ἄσ ιδωμεν νῦν τὰς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἀντικειμένου διαφορὰς τῆς Κοινωνιολογίας ἀπὸ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου. Αἱ διαφοραὶ αὗται εἶναι ἀφ' ἑνὸς ποσοτικαὶ, ἀφ' ἐτέρου ποιοτικαὶ. Ποσοτικῶς τὸ ἀντικείμενον τῆς Κοινωνιολογίας εἶναι εὐρύτερον τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου, διότι ἡ Κοινωνιολογία ἔρευνα τὰ προϊόντα δλων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἐνῷ ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου ἐν μέρος (τὸ Δίκαιον) μᾶς μόνον τούτων (τῆς Βουλήσεως), τὸ ἀντικείμενον δὲ τῆς δευτέρας περιλαμβάνεται πεσοτικῶς εἰς τὸ τῆς πρώτης. Ἡ ποιοτικὴ διαφορὰ συνίσταται εἰς τὸ δτι ἡ Κοινωνιολογία ἔξηγει τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἢ μᾶλλον τὰ προϊόντα τούτων ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐνῷ ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου ἀνευρίσκει τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν Ἰδέαν τοῦ Δικαίου. Ἡ Κοινωνιολογία ἔρευνῶσα τὸ Δίκαιον ἔξηγει τοῦτο εἴτε ὡς Σύνολον εἴτε κατὰ τοὺς διαφόρους τούτου θεσμοὺς κατὰ τὴν ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος προέλευσιν μὴ ἐνδιαφερομένη αὕτη οὕτε διὰ τὴν "Ἐννοιαν οὔτε διὰ τὴν Ἰδέαν αὐτοῦ δηλ. Ἄν εἶναι δρθὸν Δίκαιον ἢ ὄχι. Ἐκ τούτου προκύπτει δτι εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Δικαίου ἀντιστοιχεῖ ἡ καθ' αὐτὸ-Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου καὶ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν ἡ Κοινωνικὴ Φιλοσοφία, ἡ δὲ μεταξύ των σχέσις διατυποῦται αὕτω: οἷαν σχέσιν ἔχει ἡ Κοινωνικὴ Φιλοσοφία, ὡς ἔρευνα τῆς Ἐννοίας καὶ τῆς Ἰδέας τῆς Κοινωνίας, πρὸς τὴν Κοινωνιολογίαν, τὴν ἀντὴν σχέσιν ἔχει καὶ ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου πρὸς τὴν Κοινωνιολογίαν τοῦ Δικαίου.

IV. "Ἄσ ιδωμεν ἡδη ποῖα εἶναι ἑκατέρας ἡ γνωσιολογικὴ βάσις. Τὶ θέλει δηλ., νὰ γνωρίσῃ ἑκατέρα τούτων καὶ κατὰ πόσον δύναται νὰ κατορθώσῃ τοῦτο. Διὰ νὰ συγχρίνωμεν δμως καὶ τὰς δύο ἀπὸ τῆς γνωσιολογικῆς ἀπόψεως πρέπει νὰ τὰς θεωρήσωμεν δ; ἀναχωρούσας ἐκ τῆς αὐτῆς περὶ Γνώσεως Θεωρίας.

"Ἡ Κοινωνιολογία ἔχει νὰ γνωρίσῃ «Σχέσεις» δηλαδὴ τὰς σχέσεις, αἵτινες ὑπάρχουν μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν προϊόντων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῶν ἀνθρώπων. Αἱ σχέσεις αὗται εἶναι σχέσεις αἵτιντος. Ἡ Κοινωνιολογία ἐπομένως ἐν τῇ πρὸς γνῶσι ἔρευνῃ τῆς ἐργάζεται μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς Αἰτιότητος. Ἀλλά ἡ αἵτιότης αὕτη καὶ μόνη (περικλείουσα τὰς κατηγορίας αἵτίας καὶ σκοποῦ) δὲν ἐπαρκεῖ δπως μᾶς ἔξασφαλίσῃ γνῶσιν, διότι πλέον τοῦ δτι, δπισθεν παντὸς γεγονότος ὑπάρχει μία αἵτία οὐδὲν ἄλλο μᾶς λέγει. Ἡ Λογική, ἡ δποία εἶναι τὸ μόνον μέσον, δπερ ἔξασφαλίζει τὴν Γνῶσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μόνον σχετικῶς παρέχει τὴν βεβίθειάν της εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν. Σχετικῶς μόνον διότι προσπαθεῖ ὁ Κοινωνιολόγος νὰ σημείψῃ τοὺς συλλογισμούς του εἰς τὴν Λογικὴν καὶ νὰ μὴ δποπίπτῃ εἰς παραλογισμούς, ἀπολύτως δμως οὐχί, διότι εἰς τὸ σύμπλεγμα τῶν

αὐτιῶν, πολλάκις πολλαπλῶν και ἀλληλοσυγκρουομένων, εἶναι λίαν ἐνδεχόμενον ὃ ἐρευνητὴς νὰ μὴ ἀνεύρῃ τὰς πραγμάτικὰς αἰτίας, ἀλλὰ ἄλλας δευτερευούσας και ἡσσονος σημασίας και ταύτας νὰ θεωρῆσῃ· ὡς κυρίας. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη πρὸς ἀπόκτησιν κοινωνιολογικῆς γνώσεως ἐπιτείνεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὑποκειμενικότης τῆς παρατηρησεως εἶναι εἰς ἀκρον δυσχερές νὰ ὑπερινικθῇ, ὃ δὲ ἐρευνητὴς ἀσυναισθήτως ὑποκαθιστᾶ εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης του τὴν ἰδίαν αὐτοῦ συνείδησιν, εἰς τρόπον ὥστε τὰ συμπεράσματά του πολὺ σπανίως θὰ φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς ἀντικειμενικότητος, τῆς ἀπηλλαγμένης τῶν ἀξιολογικῶν κριτηρίων και τῶν συναισθηματικῶν προδιαθέσεων του Κοινωνιολόγου. Μὲ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Κοινωνιολογία εἶναι ἀδύνατον νὰ φθάσῃ εἰς γνῶσιν, ἀλλ' ὅτι τοῦτο εἶναι δύσκολον δχι ὅμως καὶ λογικῶς και πραγματικῶς ἀκόμη ἀδύνατον.

Ἀντιθέτως ἡ Φιλοσοφία του Δικαίου ἔχει νὰ γνωρίσῃ ἀφ' ἐνὸς τὴν Ἐννοιαν, ἀφ' ἑτέρου τὴν Ἰδέαν του Δικαίου. Διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πρώτην Γνῶσιν θὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς θεωρίας τῆς Γνώσεως, εἰ: τῆς δούληγηθῆ ἀν τὴν ἔννοιαν ταύτην θὰ ἀνεύρῃ δι' ἐπαγωγῆς ἢ παραγωγῆς ἐμπειρικῆς ἢ θὰ προσδιορίσῃ ταύτην a priori. Ἐν πάσῃ δημοσίᾳ περιπτώσει δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς γενικὸν και ἀπόλυτον προσδιορισμὸν τῆς ἔννοιας του Δικαίου, δοτις νὰ δύναται νὰ γίνῃ δεκτὸς ὑπὸ πάντων, διότι περὶ Γνώσεως θεωρία δὲν ὑπάρχει μία και μόνη, οὕτε "Ἐννοια του Δικαίου διετυπώθη μία και μόνη.

Ἐπομένως ἐν τῇ Ἐννοίᾳ του Δικαίου ἀποκλείεται ἡ Φιλοσοφία του Δικαίου νὰ φθάσῃ εἰς Γνῶσιν. Ἀλλὰ οὕτε και ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς Ἰδέας του Δικαίου εἶναι δυνατόν ἡ Φιλοσοφία του Δικαίου νὰ φθάσῃ εἰς ἀντικειμενικὴν Γνῶσιν. Διότι ἡ Ἰδέα του Δικαίου συνδέεται στενώτατα μὲ τὴν Ἰδέαν τῆς Κοινωνίας και αὕτη μὲ τὸ ἀνώτατον και ὑψιστον τῶν ἀνθρώπων ἀγαθόν. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ προβλήματα δὲν δύναται νὰ ἐρευνήσῃ και λύσῃ ἐπιστημονικῶς ἡ Φιλοσοφία του Δικαίου, μοιραίως δὲ θὰ καταφύγῃ εἰς τὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν και τελικῶς εἰς αὐτὴν τὴν Ἡθικήν, παρὰ τῆς δούλης θὰ παραλάβῃ τὴν ἔννοιαν του Ἡθικοῦ και τὴν τελικὴν και τὴν ἀνωτάτην Ἀξίαν. Ὁτως δημοσία τὸ πρόβλημα τῆς Ἰδέας του Δικαίου γίνεται πρόβλημα καθαρᾶς Ἡθικῆς, μετατίθεται εἰς τὸ γνωστὸν ζήτημα ἐάν και κατὰ πόσον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ ἐπιστημονικῶς ἡ ἀνωτάτη ἀξία και τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν. "Ο, τι δήποτε και ἀν θεωρηθῇ ὡς τοιοῦτο δὲν θὰ ἔχῃ τὴν Ἀξίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος, διότι ἡ ἀνωτάτη Ἀξία δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ μόνον μεταφυσικῶς. Ἐπομένως και ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς Ἰδέας του Δικαίου ἡ Φιλοσοφία του Δικαίου δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς Γνῶσιν.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἔχομεν προφανῆ τὴν ἀπὸ γνωσιολογικῆς ἀπόψεως διαφορὰν μεταξὺ Κοινωνιολογίας και Φιλοσοφίας του Δικαίου. Ἡ πρώτη δύναται νὰ φθάσῃ εἰς Γνῶσιν και ὡς τοιαύτη εἶναι Ἐπιστήμη ἐνῷ ἡ δευτέρα εἶναι καθαρὰ Φιλοσοφία και δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς Γνῶσιν. Τῆς πρώτης

τὸ ἀντικείμενον τῆς Γνώσεως εἶναι καθαρῶς ἐμπειρικόν· ἐνῷ τῇς δευτέρας εἶνε
ἔνον καὶ ἀσχετον πρὸς πᾶσαν ἐμπειρίαν.

'Ἐκ τῆς γενομένης ἀναπτύξεως τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς γνωσιολογικῆς
βάσεως τῆς Κοινωνιολογίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου καὶ τῆς γενομέ-
νης συγκρίσεως κατέστη φανερὰ ἡ μεταξύ των σχέσις καὶ διαφορά. Παρ' ὅλας
ὅμως τὰς διαφορὰς ταύτας δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ταύτας χωρίζει χάσμα
ἀγεφύρωτον, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀλληλοσυμπληροῦνται ἐφ' ὃσον κοινὸν ἀμφοτέρων
ἀντικείμενον εἶναι ὁ κοινωνικὸς βίος. 'Ο γνωρίζων διὰ τῆς κοινωνιολογικῆς
ἐρεύνης τὴν Κοινωνίαν μοιραίως θὰ θελήῃ νὰ κρίνῃ ταύτην καὶ ἀξιολογικῶς
δπότε θὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Δικαίου καὶ τὴν Κοινωνικὴν
Φιλοσοφίαν. Τοῦτο ἀλλωστε ἀνταποχρίνεται πρὸς τὸν ἐνυπάρχοντα εἰς τὸν ἀν-
θρωπον ἔρωτα πρὸς τὴν Γνῶσιν δύο ἀπολύτων τυπικῶν 'Αξιῶν τοῦ «Ἀλη-
θοῦς» καὶ τοῦ «Ἀγαθοῦ», ητις Γνῶσις ἀποτελεῖ τὸν ἰδεώδη τελικὸν Σκοπὸν
πάσης ἀνωτέρας ἀνθρωπίνης Σκέψεως.

Μετὰ δεκάλεπτον διακοπὴν τῆς Συνεδριάσεως ὁ πρόεδρος τῆς συνεδριά-
σεως Κ. Δ. Γληνὸς ακρόντησε τὴν ἔναρξιν τῆς συζητήσεως.

Π. Κανελλόπουλος. 'Ἐν πρώτης συγχαίρει τὸν κ. Ζήσην διὰ τὴν ἀνα-
κοίνωσιν, πρὸς τὴν δόποιαν κατὰ τὸ πλεῖστον συμφωνεῖ. 'Ἐν τούτοις ὅμως
νομίζει ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Ζήση δοθεὶς δρισμὸς εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν εἶναι
πολὺ εὐρὺς καὶ ὑπερβαίνει τὰ ἐπιστημονικὰ δρια; διότι δὲν χωρίζει ὁ κ. Ζή-
σης τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τῆς 'Ἐπιστήμης. Νομίζει ὅτι ἡ Κοινωνιολογία δ-
φεύλει ν' ἀρκεσθῇ, ἀν θέλῃ νῦν εἶναι 'Ἐπιστήμη, εἰς τὸν αἰτιώδη σύνδεσμον
μεταξὺ θελήσεως καὶ πράξεως. 'Ο Κοινωνιολόγος θὰ ἔξαριθωσῃ τὰ αἴτια τῆς
πράξεως. Δὲν πρέπει νὰ προχωρήσῃ πέραν τῆς θελήσεως, διότι μεταφυσι-
κῶς μόνον δύναται νῦν γίνη δεκτὴ ἡ ἔξηγησις τῶν ἔξωβούλητικῶν
αἰτίων.

Δ. Βεζανῆς. 'Ο καθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς Κοινωνιολογίας, ὡς
διεγράφη ἀπὸ τὸν κ. Ζήσην, τ. ἐ. ὡς ἐπιστήμης ἔξηγούσης τὰς ψυχικὰς δυ-
δυνάμεις ἡ μᾶλλον τὰ προϊόντα τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῶν ἐν Κοινωνίᾳ
ἀνθρώπων ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἔχει ὡς λογικὸν ἀναπότρεπτον
ἀποτέλεσμα, ὡς ὁ ἔθιος ὁ κ. Ζήσης ἀνωμολόγησεν, τὸ γεγονός ὅτι ἡ Κοι-
νωνιολογία θὰ ἔξετάζῃ καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς σκέψεως καὶ θὰ ἔξηγῇ ἐκ
τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ὅλας τὰς ἐπιστημονικὰς κτήσεις. Τοῦτο ὅμως
θὰ είχεν ὡς τρομακτικὸν ἀποτέλεσμα τὴν ἀπαίτησιν, ἵνα ὁ Κοινωνιολόγος
γνωρίζῃ τὰ πάντα τόσον καλά, ὥστε νὰ δύναται ἀκόμη καὶ νὰ τὰ ἔξηγῃ.
Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀτοπον, διότι ἀντιβαίνει εἰς τὸν δρισμὸν τῆς 'Ἐπιστήμης
ὡς συστηματοποιημένου Συνόλου γνώσεων. Διότι ποῦ τὸ σύστημα εἰς τὸν κν-
κεῶνα τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων; Μὲ τὴν γνώμην τοῦ κ. Ζήση ὁ Κοινωνιο-
λόγος μεταβάλλεται εἰς Πανεπιστήμονα καὶ ἡ Κοινωνιολογία εἰς Πανεπιστήμην,
πρᾶγμα τὸ δροῖον καὶ ἐμπειρικῆς ἀτοπον εἶναι καὶ ἄγτικους ἀντιτίθεται

εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιστήμης ὡς συστήματος Γνώσεων. Ἀφίνω κατὰ μέρος τὸ προβληματικὸν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Κοινωνιολογία θέλει νὰ τὰ ἔξηγήσῃ ὅλα ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἀντὶ νὰ προσπαθῇ νὰ τὰ ἔξηγῃ γενικῶς. Αὐτὰ τὰ δοποῖα κατατάσσει ὁ κ. Ζήσης εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν ἔξετάζονται ἀπὸ τὴν Ἰστορίαν τῆς Μαθηματικῆς, τῆς Τέχνης και τέλος τῆς Ἰστορίας τῆς Κοινωνίας, ητις ἔδει νὰ δονομάζεται Κοινωνιολογία.

A. Γληνὸς Ἐν πρώτοις ὁ κ. Ζήσης ὁμιλῶν περὶ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου ἔθεωρησε ταύτην ὡς Ἐπιστήμην και ἐπανέλαβε πλειστάκις προκειμένου περὶ ταύτης και τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τὴν φράσιν «ἀμφότεραι αἱ ἐπιστῆμαι» ἐνῷ ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου δὲν εἶναι Ἐπιστήμη. Περαιτέρω ὁ κ. Ζήσης ἀνήγαγε τὰς ἀπαρχὰς τῆς Κοινωνιολογίας εἰς τοὺς Ford Tönnies και G. Simmel, ἐνῷ πολλοὶ ἄλλοι πρὸ αὐτῶν ἡσχολήθησαν μὲ τὴν Κοινωνιολογίαν. Οὐσιαστικῶς δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸν κ. Ζήσην, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς Κοινωνιολογίας εἶναι η ἔρευνα τῶν προϊόντων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῶν ἀνθρώπων, διότι τοῦτο τὸ ἀντικείμενον εἶναι εὑρύτατον. Κατὰ τὸν κ. Γληνὸν τὸ ἀντικείμενον τῆς Κοινωνιολογίας εἶναι ἄλλο τ. ἐ. ἡ ἔρευνα τῶν ἀντικειμενικῶν μορφῶν τῆς συμβιώσεως δηλαδὴ «αἱ σχέσεις». Ἐπειτα δὲ ἡ σχέσις αὕτη δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δεδομένου ὅτι ὅχι μόνον εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ἐμφανίζονται σχέσεις ἄλλα και εἰς τὰ ἄλλα ζῶα. Τὰς σχέσεις δὲ ταύτας ἀνθρώπων και ζώων ἔχει ἀντικείμενον νὰ ἔρευνήσῃ ἡ Κοινωνιολογία και δὴ κατὰ τὰς σταθερὰς αὐτῶν ἐπαναλήψεις συνάγουσα τοὺς νόμους τῶν τοιούτων σταθερῶν και κοινωνικῶν ἐπαναλήψεων. Αἱ σχέσεις δὲ αὗται ὑπόκεινται εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν ὡς κοινωνικὰ φαινόμενα, ἀναλόγως δὲ τοῦ εἴδους τῆς κοινωνιολογίας λ.χ. διὰ τὴν Τέχνην ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον ἔχομεν τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Τέχνης, διὰ τὴν Θρησκείαν ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Θρησκείας κ.ο.κ. Περαιτέρω ὁ κ. Ζήσης ὁμιλησε περὶ ὑποκειμενικότητος τῆς ἐκ τῆς κοινωνιολογικῆς ἔρευνης γνώσεως, χωὶς ὅμως νὰ μᾶς εἰπῇ και τὸν τρόπον τῆς ὑπερονικήσεως, τῆς ὑποκειμενικότητος ταύτης, διότι ἡ ὑποκειμενικότης αὕτη βεβαίως ὑπάρχει, πρέπει ὅμως νὰ ὑπερνικηθῇ. Τέλος φαίνεται ὅτι ὁ κ. Ζήσης δὲν διεχώρισε σαφῶς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς.

B. Ζήσης. Εἰς ἀντίρρουσιν τῶν γενομένων ἀντιρρήσεων παρατηρεῖ τὰ ἔξης: Ἐν πρώτοις ἡ παρατήρησις τοῦ κ. Κανελλοπούλου ὅτι δὲν χωρίζει τὴν Φιλοσοφίαν ἀπὸ τῆς Ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἀκριβής, διότι διαχωρίζει αἱ οιστα και σαφῶς τὰ ἔργα ἐκατέρας τούτων, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἴδιατέρως ὅλως ἀνέπτυξε τὴν γνωσιολογικὴν βάσιν τῆς Κοινωνιολογίας και τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου και τὴν πρώτην ἔχαρακτήσιν ὡς Ἐπιστήμην ἐνῷ τὴν δευτέραν ὡς Φιλοσοφίαν, και τοῦτο ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς Γνώσεως ἐκατέρας τούτων. Ως πρὸς τὴν ἑτέραν παρατήρησιν τοῦ κ. Κανελλοπούλου, ὅτι ἡ Κοινωνιολογία διὰ νὰ εἶναι Ἐπιστήμη πρέπει νὰ περιορισθῇ

μόνον εἰς τὸν μεταξὺ πρᾶξεως καὶ θελήσεως αἰτιώδη σύνδεσμον καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἔξωθουλητικῶν γεγονότων, νομίζει ὅτι αὕτη δὲν εἶναι δρόμη διότι συγχέεται μὲ τὴν ἔρευναν τῆς Ψυχολογίας. Ή γνῶσις τοῦ μεταξὺ πρᾶξεως καὶ θελήσεως συνδέσμου ἀποτελεῖ τί τὸ ἀκρωτέον τὸ διόποιον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξαριθμῷ διὰ τῆς Κοινωνιολογίας καὶ μόνον ἡ Ψυχολογία δύναται νὰ ἔξαριθμῷ τοιοῦτον σύνδεσμον. Άλλὰ καὶ ἡ ἀνεύρεσις τοῦ συνδέσμου μεταξὺ πρᾶξεως καὶ βουλήσεως δὲν μᾶς ὀφελεῖ εἰς τίποτε ἀπολύτως, διότι δὲν μᾶς λέγει τοῦτο τίποτ' ἄλλο εἰ μή ὅτι διποιθεν πάσης πρᾶξεως κρύπτεται μία βούλησις καὶ οὐδὲν πλέον, πρᾶγμα ἄλλως τε ἀναμφισβήτητον. Ἐπομένως ἡ Κοινωνιολογία θέλουσα νὰ ἔξηγήσῃ τὴν πρᾶξιν δὲν θὰ ἐρμηνεύσῃ ταύτην διὰ τῆς βουλήσεως, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἐσήμαινεν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος καὶ κύκλου, ἀλλὰ θὰ ἔξηγήσῃ ταύτην ἐκ τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς βουλήσεως. Οὐδαμοῦ δὲ βλέπει μεταφυσικότητα εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἔξωτερικῶν αἰτίων τῆς βουλήσεως, ήτις ἔρευνα εἶναι τελείως ἐμπειρικὴ καὶ συνεπῶς ἐστερημένη πάσης μεταφυσικῆς παραδοχῆς.

Ως πρός τὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Βεζανῆ, ὅτι ἡ διαγραφὴ τοῦ ἀντικειμένου τῆς Κοινωνιολογίας ὑπὸ αὐτοῦ ἔχει ώς ἀποτέλεσμα τὴν ἀξίωσιν ἵνα ὁ Κοινωνιολόγος γνωρίζῃ ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς Ἐπιστήμας καὶ ἔξηγήσῃ ταύτας κοινωνιολογικῶς φρονεῖ ὅτι αὕτη στερεεῖται σημασίας, διότι δὲν ἀξιοτελεῖ ἀπὸ τὸν Κοινωνιολόγον νὰ εἶναι μαθηματικός, χημικός, φυσικός καὶ οἰκονομολόγος, ἀλλ' ὅτι ὁ μαθηματικός ἢ ὁ χημικός ἢ ὁ φυσικός ἢ ὁ οἰκονομολόγος δὲν ἔχει τὴν γνῶσιν ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐργάζεται ώς Κοινωνιολόγος. Διὰ νὰ εἶναι κανεὶς Κοινωνιολόγος δὲν ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ἔξηγήση κοινωνιολογικῶς ὅλους τοὺς σταθμοὺς τῆς ἔξελίξεως τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, οὔτε νὰ κατέχῃ ὅλας τὰς Ἐπιστήμας. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐκφράζομεν ὅταν λέγομεν ὅτι ἡ Κοινωνιολογία εἶναι γενικὴ Ἐπιστήμη. Καθὼς διὰ νὰ εἶναι κανεὶς Φιλόσοφος δὲν ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι μαθηματικός, φυσικός, χημικός, ἀστρονόμος, οἰκονομολόγος, ἴστορικός, νομικός κ.λ.π. (εἴαν εἶναι βεβαίως τόσῳ τὸ καλύτερον) καίτοι αἱ Ἐπιστήμαι τούτων ἔχουν τὴν φιλοσοφικὴν πλευρὰν των, τὴν δποίαν θὰ ἔξετάσῃ ὁ φιλόσοφος, οὔτω καὶ ὁ Κοινωνιολόγος θὰ ἔξετάσῃ τὴν κοινωνικὴν των πλευρὰν καὶ ἀν δὲν ἔχει τὴν εἰδικότητα πάσης Ἐπιστήμης. Διὰ νὰ ἔξηγήσῃ κοινωνιολογικῶς τὴν Τέχνην ὁ Κοινωνιολόγος δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ὁ ἴδιος καλλιτέχνης. Ο ἔξηγῶν τὸν Beethovenen ἢ τὸν Wagner κοινωνιολογικῶς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ὁ ἴδιος Wagner, Beethoven. Ο φόβος τοῦ κ. Βεζανῆ, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον χάνεται ἡ ἔννοια τῆς Ἐπιστήμης φαίνεται εἰς τὸν κ. Ζήσηγη ἀδικαιολόγητος, διότι ἡ Ἐπιστήμη σημαίνει γνῶσιν καὶ ἐφ' ὃσον ὁ Κοινωνιολόγος κατέκτησε τὴν γνῶσιν καὶ διὰ ταύτης τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς Ἐπιστήμης συστρατεύεται καὶ τὴν ἰδέαν αὐτῆς πραγματοποιεῖ. Τέλος ἡ παρατήρησις τοῦ κ. Βεζανῆ ὅτι τὸ ἔργον, τὸ διόποιον κατ' αὐτὸν

ἐπιχειρεῖ ἡ Κοινωνιολογία, εἶναι ἔργον τῆς Ἰστορίας καὶ δὴ τῆς Ἰστορίας τῆς Μαθηματικῆς, τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Τέχνης κ.λ.π. θέτει τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως τῆς Κοινωνιολογίας ἀπὸ τῆς Ἰστορίας. Βεβαίως ἡ λύσις τοῦ προβλήματος καὶ χρόνον πολὺν ἀπαιτεῖ καὶ διεξοδικάς ἀναπτύξεις καὶ ἔξω τοῦ θέματος εἶναι. 'Ἐν τούτοις ὅμως δι' ὀλίγων προσβαίνει εἰς τὴν διαχώρισιν.' Ἡ Ἰστορία μᾶς κάμνει δυνατὴν τὴν γνῶσιν ὠρισμένων γεγονότων, τὰ δοπιὰ κατέχουν ὠρισμένην θέσιν εἰς τὸ διάστημα τοῦ χρόνου. Ἡ Ἰστορία μᾶς κάμνει περαιτέρῳ γνωστὴν τὴν ἐν τῷ χρονικῷ διαστήματι σειρὰν τῶν συμβάντων καὶ τῶν γεγονότων, προϊστορίζουσα τὶ τὸ πρότερον, καὶ τὶ τὸ ὑστερόν χρονικῶς. Ἡ Κοινωνιολογία λαμβάνουσα τὸ ὑλικὸν τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Ἰστορίας δὲν ἔρευνα τὸ χρονικῶς πρότερον ἢ ὑστερόν τῶν γεγονότων, ἀλλὰ τὸ λογικῶς, ἔξηγοῦσα τὴν σχέσιν τῶν γεγονότων αἰτιολογικῶς. Μέσον τῆς Ἰστορικῆς γνώσεως εἶναι αἱ κατὰ τὸν Kant μορφαὶ τῆς κινήσεως «χῶρος καὶ χρόνος», μέσον τῆς Κοινωνιολογικῆς Γνώσεως εἶναι ἡ κατηγορία τῆς «αἰτιότητος». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νομίζει ὅτι παρέχεται σαφῆς ἡ διάκρισις μεταξὺ Κοινωνιολογίας καὶ Ἰστορίας.

Δ. Βεξανῆς. Φρονεῖτε λοιπὸν σεῖς κ. Ζήση διὰ εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς Αἰτιότητος τὸ Αἴτιον δὲν προηγεῖται χρονικῶς τοῦ Αἰτιατοῦ;

Π. Κανελλόπουλος. Βεβαίως δέν προηγεῖται, πρόκειται περὶ λογικῆς προτεραιότητος ὡς καὶ ὁ Kant ὑποστηρίζει.

Δ. Βεξανῆς Δὲν θεωρεῖ τὴν βεβαίωσιν ταύτην τοῦ κ. Κανελλοπούλου ὡς ἀσφαλῆ. Οὐδὲ εἶναι δυνατὸν ὁ Kant νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ αἴτιον ἐπεται χρονικῶς τῷ αἴτιατῷ του, μᾶλλον δὲ. Κανελλόπουλος παρεξήγησε τὸν Kant.

'Ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Γληνοῦ παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα. 'Ἐν πρώτοις κακῶς ὑπέλασθεν ὁ κ. Γληνός περὶ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου διμιεῖ ὡς περὶ Ἐπιστήμης, διότι ζητῶς ἐτόνισεν «τῆς λέξεως Ἐπιστήμης λαμβανομένης διὰ τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Δικαίου ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν» ἐπανειλημμένως δὲ ἀνέφερεν ὅτι ἀπὸ γνωσιολογικῆς ἀπόψεως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται αὐτῇ νὰ θεωρηθῇ ὡς Ἐπιστήμη εἰ μὴ μόνον ὡς Φιλοσοφία, τοῦτο δὲ ἡτο τὸ πόρισμα τῆς ὅλης γνωσιολογικῆς ἐφεύνης, ἥν ἐπεκτείνεται καταδεῖξας ὅτι ἡ μὲν Κοινωνιολογία εἶναι Ἐπιστήμη, διότι δύναται νὰ φθάσῃ εἰς γνῶσιν, ἡ δὲ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου εἶναι Φιλοσοφία καὶ οὐχὶ Ἐπιστήμη, διότι δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς γνῶσιν. 'Ως πρὸς τὴν δευτέραν παρατήρησιν τοῦ κ. Γληνοῦ ὅτι κακῶς θεωρεῖ ὡς ιδρυτὰς τῆς ἐπιστημονικῆς Κοινωνιολογίας τὸν Fred. Tönnies καὶ τὸν Simmel, τονίζει ὅτι ἔξακολουθεῖ νὰ φρονῇ τοῦτο, διότι πάντες οἱ προηγούμενοι ἀπὸ τοῦ Comte καὶ ἔφεξης μέχρις αὐτῶν δὲν ἤσαν Κοινωνιολόγοι, ἀλλὰ περισσότερον Φιλόσοφοι καὶ μάλιστα καθαροὶ Μεταφυσικοί.'

Δ. Γληνός. 'Ο Spencer ἦτο μεταφυσικός καὶ ὅχι κοινωνιολόγος ἐπιστήμων;

Π. Ζήσης. "Ο Spencer εἶναι ὁ καὶ ἔξοχὴν μεταφυσικὸς, διότι τὶ ἄλλο ἀν δχι καὶ" ἔξοχὴν μεταφυσικὴ εἶναι ἡ παρὰ τοῦ Spencer παραδοχὴ τῆς Κοινωνίας ὡς ζῶντος δργανισμοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἀνευρίσκει αὐτόχρονα μετα- φυσικὰς ἀναλογίας παραβάλλων π. χ. τὸν στρατὸν μὲ τὰ νεῦρα τοῦ ζῶντος δργανισμοῦ, τὴν Κυβέρνησιν μὲ τὸν ἐγκέφαλον κ. ο. κ.; "Η ἐπιστημονικὴ Κοινωνιολογία ἀρχίζει μόνον ἀπὸ τοῦ Tönnies καὶ τοῦ Simmel, οἱ δύοιοι ἥρχισαν νὰ ἔρευνοῦν τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Γληνοῦ, τὸ ἀντικείμενον τῆς Κοινωνιολογίας εἶναι ἡ ἀνεύρεσις τῶν ἀντικειμενικῶν μορφῶν τῆς συμβιόσεως ἥτοι αἱ σχέσεις. Εἶναι ἀληθὲς, λέγει, ὅτι ἀπὸ τοῦ Tönnies καὶ τοῦ Simmel μετεβιβάσθη εἰς τὴν σημερινὴν Κοινωνιολογίαν ἡ ἔρευνα τῶν σχέσεων, ἥτις σήμερον διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ L. v. Wiese περὶ σχέσεων, εἶναι εὐρέως διαδεδομένη. "Αλλὰ νομίζει ὅτι ἡ περὶ σχέσεων διδασκαλία δὲν δύναται νὰ εὐσταθήῃ ἐπιστημονικῶς διότι εἶναι εἰς ἄκρον ἀμφίβολον ἀν καὶ ἔχον δύνανται ν ἀνευρεθοῦν τύποι τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, πᾶσα δὲ ἀπόπειρα ἀπέτυχεν. "Αναφέρει τὴν πρόσπαθειαν τοῦ Fred. Tönnies, ὅστις ἔρευνῶν τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις ἀνάγει ταύτας εἰς δύο ἀνωτάτους τύπους τὴν «Κοινότητα» καὶ τὴν «Κοινωνίαν». "Αλλὰ οἱ τύποι οὗτοι μόνοι των δὲν δύνανται νὰ σταθοῦν, διὰ τοῦτο δ Tönnies προσπαθεῖ νὰ τοὺς στηρίξῃ εἰς δύο ἀντι- στοίχους τύπους τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἐπιλογικὴν θέλησιν. "Αλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν ν ἀποδειχθῆ οὕτω ὅτι οἱ τύποι τῶν σχέσεων εἶναι μόνον ἡ Κοινότης καὶ ἡ Κοινωνία, οὔτε ὅτι οἱ τύποι τῆς βουλήσεως εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἐπιλογικὴ θέλησις. Διὰ τοῦτο νομίζει ὅτι ἡ περὶ σχέσεων διδασκαλία τοῦ L. v. Wiese δὲν δύναται νὰ σταθῇ ἐπιστημονικῶς. Περαιτέρω λέγει δ κ. Ζήσης ὅτι εἶναι παράδοξον διὰ τὸν κ. Γληνὸν, ἀποκρούοντα τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ καὶ θεωροῦντα ὡς ἀντικείμενον τῆς Κοινωνιολογίας τὰς σχέσεις, τὸ ὅτι διμήλει περὶ Κοινωνιολογίας τῆς Τέχνης. Οἱ θεωρητικοὶ τῆς περὶ σχέσεων διδασκαλίας (ὡς δ v. Wiese) δὲν ἀναγνωρί- ζουσι Κοινωνιολογίαν τῆς Τέχνης, διότι ἔρευνοῦν οὗτοι σχέσεις μόνον μεταξὺ ἀνθρώπων, ποῦ δὲν ἀνευρίσκει ἐν τῇ Τέχνῃ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων; δύνανται μόνον δ κ. Γληνὸς νὰ διμήλησῃ περὶ Κοινωνιολογίας τῆς Τέχνης ὅτεν παραδεχθῆ τὴν ἀντίληψιν του περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς Κοινωνιολογίας. Τέλος ὡς πρὸς τὴν περὶ σχέσεων διδασκαλίαν παρατηρεῖ δ κ. Ζήσης ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τυπολογικῆς Κοινωνιολογίας ὡς δ Tönnies, δ Simmel καὶ ἐν μέρει δ Marx Weber εἰς τὰς σχέσεις θέλουν νὰ ἀνεύρουν τὴν ἀμοιβαίναν ἐπίδρασιν τῶν ἀνθρώπων (Wechselwirkung). "Αλλὰ ἡ ἔννοια τῆς ἀλληλεπι- δράσεως περιλαμβάνεται ἡδη εἰς τὴν παρὸ" αὐτοῦ δοθεῖσαν ἔννοιαν τῆς σχέ- σεως αἰτιότητος, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογικῆς γνώσεως. "Ως πρὸς τὴν παρατήσησιν τοῦ κ. Γληνοῦ περὶ τῆς Κοινωνιολογίας τῶν ζώων- ἄνταρχει, λέγει δ κ. Ζήσης, μία σχετικὴ κατεύθυνσις ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλὰ νο-

μέζει ὅτι ἡ Κοινωνιολογία ὀφείλει νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν τῶν ἀνθρώπων, ἃς γνωρίσῃ πρῶτον καλῶς τὸν κοινωνικὸν ἀνθρώπων καὶ κατόπιν ἃς στραφῆ καὶ εἰς τὰ κοινωνικὰ ζῶα. "Ἄλλωστε ἡ καθ'" αὐτὸς Κοινωνιολογία ἡ ἔξετάζουσα τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἔχει νὰ ὠφεληθῇ τύποτε ἐκ τῆς Κοινωνιολογίας τῶν ζώων, διότι δὲν εἶναι δυνατή οὐδεμία ἀναλογία μεταξὺ ζώων καὶ ἀνθρώπων προκειμένου περὶ προϊόντων τοῦ πνεύματος, μὲ τὰ ὅποια ἀσχολεῖται ἡ Κοινωνιολογία. Ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ κ. Γληνοῦ ὅτι ἡ Κοινωνιολογία θὰ ἔξαγάγῃ νόμους, λέγει ὁ κ. Ζήσης, καὶ ἀλλοτε ὑπεστηρίξει καὶ νῦν ἐπαναλαμβάνει τὴν γνώμην ὅτι αὐτῇ δὲν δύναται νὰ ἔξαγάγῃ νόμους ἰστορικούς. Ἡ ἔξαγωγὴ νόμων ἰστορικῶν εἶναι ἔργον τῆς Φιλοσοφίας τῆς ἰστορίας, ἡ ὅποια εἶναι Φιλοσοφία καὶ οὐχὶ τῆς Κοινωνιολογίας, ἡ ὅποια εἶναι Ἐπιστήμη. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνεύρεσις ἰστορικῶν νόμων προϋποθέτει τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπάρχεως αὐτῶν, ἡ ἀναγνώρισις δ' αὖτη τῆς ὑπάρχεως νόμων ἰστορικῶν προϋποθέτει τὴν λύσιν δύο βασικῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ὃν τὸ μὲν ἀνάγεται εἰς τὴν περὶ Γνώσεως θεωρίαν, τὸ δὲ εἰς τὴν καθαρὰν Μεταφυσικήν, τ. ἔ. τὰ προβλήματα τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ θέσις τοῦ δευτέρου αἴρει τὴν δυνατότητα τῆς ὑπάρχεως νόμων ἰστορικῶν, ἡ ὑπαρξίς δὲ αὐτῶν προϋποθέτει τὴν θέσιν τῆς αἰτιότητος ὡς κατηγορίας τοῦ Νούς.

Δ. Γληνὸς και Δ. Βεζανῆς. 'Ἡ ἀνεύρεσις ἔστω καὶ ἐνὸς ἰστορικοῦ νόμου ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρχεως αὐτῶν.

Πρὸ τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων, ἡτις λύσις θὰ εἶναι πάντοτε μεταφυσική, δὲν δυνάμεθα εἰς μίαν κανονικότητα, τὴν ὅποιαν ἔστω πιστοποιοῦμεν, νὰ προοδεύσωμεν τὴν ἴδιότητα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἰστορικοῦ νόμου διότι τότε οὐνομέν μοιφάως τὴν μεταφυσικὴν παραδοχὴν τῆς ὑπάρχεως ἰστορικῶν νόμων. 'Ἐπομένως ἡ καθαρὰ Ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ εἴπῃ οὕτε ἂν ὑπάρχουν οὕτε ἂν δὲν ὑπάρχουν νόμοι ἰστορικοί. Εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Γληνοῦ ὅτι ὅμιλησε περὶ ὑποκειμενικότητος ἐν τῇ Γνωσιολογίᾳ τῆς Κοινωνιολογίας χωρὶς ν' ἀναφέρῃ καὶ πῶς θὰ ὑπερνικήθῃ ἡ ὑποκειμενικότης αὐτῇ, ὁ κ. Ζήσης ὄμοιογενῆ ὅτι ὅμιλησε περὶ ὑποκειμενικότητος, ἀλλὰ φρονεῖ ὅτι ἡ Ἐπιστήμη δὲν δίδει οὕτε συνταγάς οὕτε ὁδηγίας πῶς θὰ ὑπερνικήθῃ ἡ ὑποκειμενικότης τῆς παρατηρήσεως. Ἐπιστήμη σημαίνει τοῦτο αὐτὸν ὑπερνικησιν τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ ἀντικειμενικότητα, ὃ δὲ ἐπιστήμων γνωρίζει μόνος του καὶ προσπαθεῖ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ὑποκειμενικότητα, διότου δὲν κατωρθώνει νὰ ὑπερνικήσῃ ταύτην δὲν φθάνει μέχρι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν παρατηρήσιν τοῦ κ. Γληνοῦ ὅτι δὲν διαχωρίζει σαφῶς τὴν φιλοσοφικὴν γνῶσιν ἀπό τῆς Ἐπιστημονικῆς λέγει ὅτι οὐδαμοῦ ἔδειξεν ὁ κ. Γληνὸς τοῦτο, ἀντιθέτως δὲ ὡς καὶ εἰς σχετικὴν παρατηρήσιν τοῦ κ. Κανελλοπούλου ἀπήντησεν ἀνωτέρω ἔχωρησε πλήρως τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Ἐπιστήμης καὶ μάλιστα κατὰ τὸ οὐσιαστικὸν μέρος ἥτοι

κατὰ τὴν γνωσιολογικὴν βάσιν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἔρευνης ἐπιστοποίησε τὴν διαφορὰν τῆς Κοινωνιολογίας ώς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου ώς Φιλοσοφίας.

'Ο προεδρεύων κ. Γληνὸς κηρύσσει τὴν λύσιν τῆς Συνεδριάσεως.

ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ
ΥΠΟ^τ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΖΑΝΗ

Εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ κ. Ζήση εἰς τὰ ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντα κατὰ τὴν τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτοῦ ἐπακοιλουθήσασαν συζήτησιν δὲν ἡδυνήθην, νὰ ἀνταπαντῆσω δσον ἔπειτε ἐκτενῶς καὶ νὰ ἀναπτύξω — περισσότερον τὰ ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηρίζομενα. Κάμνω τοῦτο ἐκ τῶν ὑστέρων σῆμερον. 'Ο κ. Ζήσης λέγει ὅτι ἡ «Κοινωνιολογικὴ» ἔξηγησις ἡτοι ἡ ἐκ τοσ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἔξηγησις τῆς Τέχνης καὶ τῆς Ἐπιστήμης δὲν προϋποθέτει γνῶσιν τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης. Βεβαίως, λέγει, ὠφελεῖ ἡ Γνῶσις τοῦ ἔξηγητού ἀντικειμένου δὲν εἶναι ὅμως αὕτη ἀπαραίτητος. 'Η κοινωνιολογικὴ ἔξηγησις τῆς θεωρίας τῆς Σχετικότητος εἶναι ἀνεξάρτητος πάσης γνώσεως Μαθηματικῆς ἢ Φυσικῆς. 'Η δὲ Μουσικὴ τοῦ Wagner καὶ τοῦ Beethoven. ('Αν καὶ ἡ Μουσικὴ εἶναι ἡ Τέχνη ἐκείνη ἡτις διλγώτερον ἀπὸ δλα ἐπιδέχεται κοινωνιολογικὴν ἔξηγησιν) δὲν προϋποθέτει γνῶσιν Μουσικῆς. Προφανὲς δομως ἐνταῦθα εἶναι τὸ σφάλμα τοῦ κ. Ζήση. Κοινωνικὸν περιβάλλον σχέσις μὲ τὴν θεωρίαν τῆς Σχετικότητος δὲν εἶναι καὶ ἡ πρὸ τῆς θεωρίας τῆς Σχετικότητος ἔξενεχθεῖσα θεωρίας τοῦ Lorentz; Πῶς εἶναι δὲ δυνατὸν ἡ πρώτη νὰ ἔξηγηθῇ ἀνεν τῆς δευτέρας καὶ τοῦ συνόλου τῶν σκέψεων καὶ γνώσεων τῶν ἐπιδρασασῶν ἐπ' ἀμφοτέρων; 'Ακόμη καὶ ἡ Μουσικὴ τοῦ Beethoven διὰ νὰ ἔξηγηθῇ κοινωνιολογικῶς δὲν προϋποθέτει γνῶσιν τῶν κοινωνικῶς ἰσχύοντιν μουσικῶν συμβόλων τοῦ πενταγράμμου καὶ τῶν κλειδῶν; Διὰ νὰ ἔλθωμεν δὲ πλησιέστερον δὲν ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ Beethoven ὁ Bach; δηλ. ἡ μουσικὴ του. Τὸ σφάλμα τοῦ κ. Ζήση ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὑπὸ τὸν ὄρον Κοινωνικὸν περιβάλλον νοεῖ τὴν κοινὴν (vulgäre) ἀντίληψιν τούτου καὶ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὅψιν του ὅτι εἰς τὸν ὄρον κοινωνικὸν περιβάλλον περιλαμβάνονται συμφώνως ἄλλωστε καὶ πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ δοθέντα δρισμὸν τούτου καὶ αἱ σκέψεις, αἱ τὴν σκέψιν προκαλέσασαι, καὶ αἱ μουσικαὶ αἱ τὴν μουσικὴν γεννήσασαι. Φαντάζεται τις τὸ ἀστεῖον τοῦ πράγματος νὰ ἀνατρέχῃ τις διὰ τὴν κοινωνιολογικὴν ἔξηγησιν τῆς θεωρίας τοῦ Einstein εἰς τὴν ἴδιαζουσαν εἰς τὴν ἐποχήν μας σχετικοποίησιν τῶν πάντων ὡς πολλοὶ ὑποστήθησαν καὶ ὅχι εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Lorentz καὶ τὸ πείραμα τοῦ Michelson. Εἰς τὴν δευτέραν παρατήρησιν τοῦ κ. Ζήση ὅτι 'Ε-

πιστήμη σημαίνει γνῶσιν τοῦτο εἶναι σφαλερόν. Σύστημα Γνώσεων ἀποτελετέται Ἐπιστήμην. Γνῶσις και κατάκτησις Γνώσεως ἀποτελοῦν Ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ητις ὑπάγεται ως μίαν ὀρισμένην Ἐπιστήμην. Σκοπὸς τοῦ κ. Ζήση ἐν τῷ προκειμένῳ δὲν ἡτο νὰ δεῖξῃ ὅτι ὑπάρχουν τοιαῦται ἔρευναι, ἀλλὰ νὰ δεῖξῃ ὅτι αὐται ἀποτελοῦν μίαν Ἐπιστήμην. Καὶ ἐγὼ εἰς τὴν ἀπάντησίν μου ἀδέχθην τὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν. Ἀπέκρουσα ὅμως τὴν δυνατότητα μιᾶς «Κοινωνιολογίας» ως ἐπιστήμης ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ κ. Ζήση. Περαιτέρω δὲ κ. Ζήσης ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ὑπὸ ἐμοῦ ὑποστηριχθείσης ἀντιλήψεως ὅτι αἱ καθ' ἔκαστον ἔρευναι δέον νὰ κατατάσσωνται κατ' ἀντικείμενον και νὰ ἀποτελοῦν τὴν ίστορίαν τῆς Μαθηματικῆς, τῆς Χημείας τῆς Μουσικῆς κλπ. διότι, λέγει, ή «Ιστορία ἔξετάζει συμβάντα, ἐνῷ ή Κοινωνιολογία εἶναι ή ἔρευνῶσα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς Αἰτιότητος. Δὲν ἔχω καμιάν ἀντίρρησιν ν' ἀποδεχθῶ τὴν ὄνοματολογίαν τοῦ κ. Ζήση και νὰ διολογήσω ὅτι ίσως ή δύναμισία τῶν κλάδων τούτων ως «Ιστορικῶν» εἶναι ἀτυχῆς. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀλλάσσει τίποτε εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος. Εάν ὁνόμασα ταῦτα «Ιστορίας» και ὅχι «Κοινωνιολογίας» ἔπραξα τοῦτο διότι φρονῶ ὅτι αἱ ἔρευναι αὐται δέον νὰ περιέχουν τὴν αἰτιολογικὴν ἔρευναν γενικῶς και ὅχι μόνον τὴν ἔξηγησιν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Θὰ ἥδυνατο ίσως ἐκεῖ νὰ δημιουργηθῇ νέος ὅρος.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὄποιον ἔχει σημασίαν διὰ τὴν ὅλην ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ζήση εἶναι τὸ ἔξης: Εἶναι λογικῆς δυνατῆ μία αἰτιώδης ἔρευνα ἐνὸς συμβάντος οἰουδήποτε μόνον ως πρὸς ἓνα παράγοντα και μὲ πλήθε ἀγνοιαν τῶν λοιπῶν; Καὶ τὸ ἔρωτημα αὐτὸ και τὴν ἔξ αὐτοῦ πηγάζουσαν προβληματικὴν ἀρχοῦμαι νὰ θέσω διότι μία ἀνάπτυξις τούτου δὲν εἶναι δυτατὸν νὰ γίνῃ ἔδω.